

Psychiatrie ve stylu **secese**

Před sto lety postavili nedaleko Prahy Královský český zemský ústav pro choromyslné. Slovo choromyslný se jako nekorektní už nepoužívá, ale v bohnických pavilonech dodnes přežívá duch C. K. Rakousko-Uherska.

PSYCHIATRICKÁ
LÉČEBNA

UPOZORNĚNÍ!
VCHOD PRO CHODCE DO AREÁLU P.L.
POUZE PŘES VRÁTNICI P.L.

PARKOVIŠTĚ PRO NÁVŠTĚVY
V P.L. JE K DISPOZICI
PODĚL KVĚTNÉ ZAHRADY

UPOZORNĚNÍ
ZÁKAZ VODĚNÍ PSŮ
DO AREÁLU P.L.

Steinhof, Bohnice, Kroměříž

Za monarchie považovali velké centralizované léčebny za pokrok, projev citlivosti k sociálním problémům. Rozvoj průmyslu totiž přivedl chudší vrstvy z venkova do měst za prací, narušil tradiční rodinné vazby. O duševně nemocné lidi, kteří na venkově přežívali s pomocí širší rodiny, se ve městech neměl kdo postarat. Proto se od druhé poloviny devatenáctého století budovala síť psychiatrických léčeben, jejíž součástí byly například Kosmonosy nebo Dobřany u Plzně.

Že habsburská monarchie na svých poddaných nešetřila, vidíme dodnes v Bohnicích, Kroměříži nebo slavném vídeňském Steinhofu. Velkorysé parkové areály disponují desítkami léčebných pavilonů a rozsáhlým zázemím. Vznikaly během první dekády dvacátého století, proto odrážejí převládající styl doby – secesi. Ústavní kostel sv. Leopolda ve Steinhofu od architekta Otto Wagnera se dokonce považuje za jednu z nejvýznamnějších ukávek secesní architektury.

Podle tehdejších měřítek byl moderní i interiér. Pacienti měli k dispozici velké sály jako denní místnosti, vzdušné ložnice s vysokými stropy. „Byl to velký posun dopředu. O pacienty bylo v léčebnách daleko lépe postaráno, než jak žili do té doby. Za problém považují fakt, že to musí fungovat ještě po sto letech,“ říká psychiatr Zdeněk Bašný.

Předimenzovaná architektura

Psychiatrie se totiž od časů císaře Franze Josefa I. značně změnila. Na západě se rozvinula komunitní péče, k zásadní revoluci došlo s nástupem psychofarmak. Dnes už pacienti s psychózou nebo schizofrenií nemusí být zavřeni v léčebně, protože s pomocí ambulantního psychiatra a moderních léků mohou nemoc zvládat venku. Velké centralizované ústavy, které nám po monarchii zůstaly, jsou s moderními trendy v rozporu. Mají příliš velké spádové oblasti. Pacienti jsou daleko od domova, což narušuje vazby na jejich přirozené okolí. Secesní pavilony nevyhovují současným nárokům na kvalitu ubytování. A pobyt ve velkých ústavech je dodnes zatížen stigmatizací. Když se o někom řekne, že „skončil v Bohnicích“ (na Moravě v Opavě nebo Kroměříži), tak každý ví, co to znamená.

Architekt (a zároveň nemocný) P. T. nebyl s pobytem v Bohnicích spokojen ani jako pacient, ani jako architekt. „Všechno je tam velké, předimenzované. Velká okna, velké dveře, masivní míže. Chybí kontakt s vnějším světem. Mocnářství tak prezentovalo svoji suverenitu nad člověkem.“ Kvalitu léčby nechce komentovat, mnohalůžkové pokoje však považuje za velký problém: „Když mě navštívil kamarád z Itálie, tak nechápal, jak se mohu v takovém prostředí léčit, když nemám žádné soukromí.“

Osm postelí a v koupelně plíseň

Hodiny na věži ústavního kostela v Bohnicích stojí v pozici za dvě minuty dvanáct. Symbolizují to, co člověka hned napadne. Tady se zastavil čas. Léčebna vypadá stejně, jak ji za Rakouska postavili, jen je po sto letech provozu poněkud zastaralá a opotřebovaná. Stačí přistavit pár starých sanitek a hned se může točit dobový film.

Vedle kostela stojí pavilon číslo 26. Jeho návštěva přinutí kroutit hlavou i cyniky, že je něco takového v bohaté evropské zemi vůbec možné. Omšelé pokoje s omlácenými omítkami a starým linoleem jsou po osmi lůžkách. Když je plno, leží se na přistýlkách na matracích. Padesátka pacientů se musí podělit o dvě koupelny, přičemž jedna nemá ventilaci. „Vidíte ty plísně?“ ukazuje zdravotní sestra Hana Škrabánková k vysokému stropu. V koupelnovém oparu mám ale tak zamlžené brýle, že pořádně nevidím ani ji.

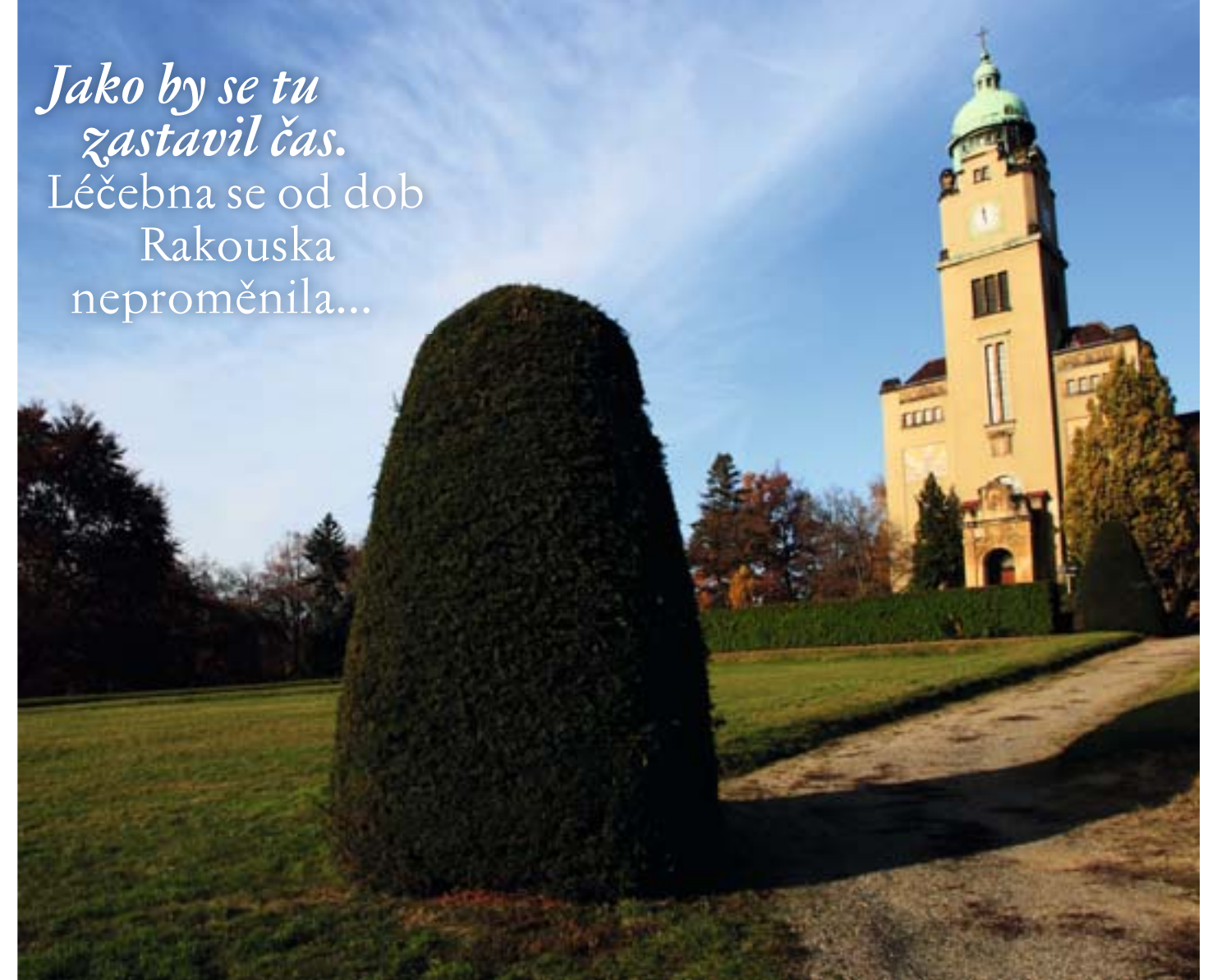
Kroměříž: asi nejhezčí márnice s pitevnou na světě

Kroměříž: špičková architektura pro „choromyslné“

Stačí přistavit starou sanitku a *může se tu točit dobový film*

*Jako by se tu
zastavil čas.
Léčebna se od dob
Rakouska
neproměnila...*

Bohnice: areálu vévodí kostel sv. Václava

„Takové podmínky nejsou důstojné a negativně ovlivňují stav pacientů. Prostředí mnohalůžkových pokojů místo podpory spíše posiluje odpor k léčbě a navíc pacient i jeho rodina snadno získají pocit životní tragédie. Tento základní dojem potom není schopen změnit ani vstřícný a odborný přístup personálu a kvalitní farmakoterapie,“ komentuje nevyhovující stav Iva Hrazdilková z Kanceláře veřejného ochránce práv. V jedné léčebně dokonce našli sedmnáctilůžkový pokoj.

Chybí dvě miliardy

Po změně režimu řídil bohnický ústav Zdeněk Bašný. Na otázku, co se za patnáct let pod jeho vedením změnilo, odpovídá: „Léčebna se otevřela a je pod větší kontrolou veřejnosti. Prostředí se zhumanizovalo, zlepšily se podmínky léčby. Pacienti mají dostupné veškeré léky.“

Nezměnila se však obrovská stavební zanedbanost. Náklady na nutné opravy infrastruktury se odhadují na dvě miliardy korun. Zatím se opravilo deset pavilonů z třiceti, vlastní sociální zařízení však mají jen pokoje ve třech budovách. „Rekonstrukce postupují velmi pomalu. Ve výběrovém řízení jsem neusiloval o pokračování ve funkci, protože jsem nevěděl, jestli já nejsem tím důvodem, proč investice nejsou,“ vysvětluje doktor Bašný, proč z funkce odešel.

Čísla ukazují, že jde spíše o politický a systémový problém. V zemích Evropské unie se psychiatrie podílí průměrně osmi procenty na zdravotnických rozpočtech, u nás to

Bohnice: únik před mocnářskou suverenitou

Bohnice: lze se v takovém prostředí léčit?

Status quo české psychiatrie

ČR patří mezi menšinu zemí v EU, které nemají vládní program péče o duševní zdraví. Důsledkem je nesystematičnost při zřizování psychiatrických institucí, chybějící nebo nerovnoměrně rozmístěné ambulantní služby, zastaralá struktura lůžkových kapacit, nedostatek zařízení komunitní péče. Dostupnost psychiatrické péče je neuspokojivá, obor psychiatrie je u nás nedostatečně finančně zajištěn a jeho rozvoj je ve srovnání s většinou zemí EU zanedbán a opožděn. Podhodnocen je i v českém kontextu, mimo jiné i proto, že z principu věci psychiatrie nevykazuje množství drahých instrumentálních výkonů a diagnostická i léčebná vysoce specializovaná a psychicky náročná práce v psychiatrii je podceněná. Zanedbání oboru se projevuje ve všech hlavních složkách – ambulantní, komunitní a lůžkové (dle studie Konceptce oboru psychiatrie Psychiatrické společnosti ČLS JEP).

jsou jen čtyři procenta. Stejně málo dává jen Slovensko. Česká psychiatrie je dlouhodobě podfinancovaná, což ukazují nejen zanedbané bohnické pavilony, ale též zastaralý systém péče. Podle Bašného existuje v psychiatrické obci konsensus, jak ho změnit. Politická vůle se však zatím projevuje jen na verbální úrovni. „Peníze do toho nikdo dát nechce. Systémová změna nenastala a ani není nastartovaná.“

Koperníkovský obrat

Po intermezzu s bývalým ministrem zdravotnictví Ivanem Davidem se v roce 2008 stal ředitelem bohnické léčebny sexuolog Martin Hollý. „Nevycházíme až tak špatně, jak je nám vyčítáno. Šedesát procent lůžek je v malých pokojích,“ říká Hollý, když vydoluje v kanceláři data z notebooku. Souhlasí s názorem ombudsmana, že velké „ratejny“ pro víc než pět lidí jsou nevyhovující. Staré pavilony jsou na čekací listině na opravu. Teď se zpracovává analýza, jestli má rekonstrukce historických a památkově chráněných secesních budov na moderní lůžka ekonomický smysl, nebo se pro ně bude hledat jiné využití. Léčebna nutně potřebuje nový pavilon akutní péče a finanční zdroje jsou omezené.

Hollého vize dalšího rozvoje Bohnic se jmenuje „tři v jednom“. Areál se rozdělí do tří zón podle typu péče na akutní, následnou a sociální a ještě víc se otevře veřejnosti. Do parku bude možné vstoupit z více míst, stane se pro obyvatele okolního sídliště průchozím. „Uděláme koperníkovský obrat. Nemusíme vytlačovat psychiatrii do komunity, můžeme komunitu pustit dovnitř,“ vysvětluje své záměry Hollý.

Komunitní péče je u nás zatím v plenkách. Pacienti obvykle nemají jinou alternativu, než je hospitalizace v Bohnicích. Sociální a následné péči ostatně slouží většinou polovina z 1280 lůžek už v současné době, protože na nich leží pacienti s gerontopsy-

chiatrickými problémy a závislostmi. Pouhých dvacet procent z 6500 příjmů za rok připadá na psychózy a schizofrenie, tedy typickou „velkou“ psychiatrii.

Gerontopsychiatrické oddělení v pavilonu číslo 10 může sloužit za vzor, jak by to jednou mohlo vypadat v celých Bohnicích. Babičky obývají moderní hezké pokoje s vlastním sociálním zařízením, západoevropský standard. Spokojený je nakonec i personál. „Na starých pavilonech se těžko udržuje čistota. Můžete dělat, co chcete, ale zápach z linolea a zdi stejně nedostanete,“ říká zdravotní sestra Lenka Pomaresová.

Jako za Franze Josefa I.

Nebýt vrátnice se závorou, semaforem a cedulemi, vypadá Psychiatrická léčebna v Kroměříži spíš jako lázně než špitál. Původně Zemský léčebný ústav císaře Františka Josefa I. přečkal dvě světové války, tři revoluce a přinejmenším pět různých politických režimů, jak se píše na jeho webové stránce. Nemá tak hezký členitý park jako Bohnice, ale pavilony jsou modernější a v dobrém stavu. Považuje se za „... nejrozsáhlejší a nejucelenější secesní urbanistický soubor na našem území.“ Naprosto unikátní je secesně vyzdobená márnice s pitevnou. Ocení však pacienti zdobné secesní fasády, když jejich velkokapacitní pokoje z řadami postelí připomínají ze všeho nejvíc cimry v armádních kasárnách? V Kroměříži se stejně jako v Bohnicích balancuje mezi požadavky památkové ochrany, současnými nároky na ubytování a ekonomikou provozu.

Primář Emanuel Doněk pracuje v Psychiatrické léčebně v Kroměříži přes třicet let. Rozvoj ambulantní péče považuje za obrovský úspěch psychiatrie, na druhou stranu ale snahu antipsychiatrického hnutí zavřít léčebny odmítá: „Vyzkoušeli si to Italové,

vyzkoušeli si to Američané. Tlak veřejnosti byl tak velký, že se k léčebnám kajncně vrátili. Otázkou ale zůstává, jak velké by léčebny měly být.“

Kroměřížské historické maximum bylo 1960 lůžek v roce 1963, dnes je jich 1100. „Po všech možných peripetech jsme se dostali tam, kde jsme byli za Franze Josefa. Prosperujeme celkem slušně,“ říká primář Doněk, zaměřením gerontopsychiatr. Vzhledem k stárnutí obyvatelstva se nedostatku klientely nemusí obávat. Hned naproti jeho oddělení stojí pavilon pro léčbu závislostí. Protože jsou mladí Češi přeborníky v užívání drog a alkoholu, mají o budoucnost postaráno i zde. ■

Nemusíme vytlačovat psychiatrii do komunity, můžeme komunitu pustit dovnitř

Bohnice (vlevo): rozsáhlý park slouží obyvatelům nedalekého sídliště Kroměříž (vpravo): sochy depresi netrpí